

כל הכתוב לחיים

כאשר נבוא לתאר ולרשום המון ריבוי כתיבותיו מתורת רבו האלהי האר"י ז"ל, ישתוממו כל רואיו על המחזה, מה עצמה ומה גדלה השגתו, עד שבזמן כה מועט – פחות מב' שנים – השיג כל זה. והן המה העדות והמופת היותר גדולים על סגולתו ויקרתו של רבינו. וכאשר כתב נכדו החכם רבי משה, בן בנו מהר"ש ויטאל^א:

'...אך דעו נא כי מזה יוכר גודל מעלת נשמתו, אשר זה יגיד רוב חכמתו שקבל הוא ז"ל מהאר"י ז"ל בשנים מועטות, כי לאדם אחר היה צריך לקבל חכמה זו לפחות בעשרים שנה... [והוא] בשתי שנים קיבל כל החכמה הזאת מרבו האר"י, ולולי גודל נשמתו לא נסתייע לכל זה.'

וכבר הזכרנו לעיל מדברי הרב חיד"א (שה"ג בערכו) שעמד אף הוא על ענין זה היוצא מגדר טבעו של עולם וכתב: '...ובוא וראה שכל החכמה למד בשנה ועשרה חדשים והוא לפלא. אך כבר נודע שהרב השקוה למהרח"ו ז"ל מבארה של מרים בים טבריה ונתישבה החכמה בקרבו ובצירוף נשמתו העליונה והרב הקדוש המלמדו להועיל זי"ע':

בדברינו הבאים נרשמו כל חיבורי רבינו מתורת רבו האר"י. חיבוריו של רבינו עצמו, והם בכל פרד"ס התורה, נפרטו ותוארו לקמן פרק 'כתיבה לחיים'.

ואת זאת נודיע נאמנה, כי הדברים האמורים כאן אין משום תיאור מדויק של תוכן הכתבים אותם רשם רבינו מקבלת רבו, וזאת משום שלא באנו לכלל מידה זו. ולכך אין כאן אלא תיאור חיצוני על כתיבת החיבורים, מוצאן סדרן וזמני הדפסתן. גם אלו לא משלנו יצאו, לא נכנסו בחקר הדברים וליבונן אלא סמכנו על עבודותיהם ורישומיהם של קודמינו^ב. וחמרא למריה.

א. נדפס בהקדמת ספר החזיונות מהדורת ירושלים תשנ"ב.

ב. בנין אריאל (ירושלים תשמ"ז, שער הכתיבות), כתבוני לדורות (מהדורה שלישית ירושלים תשנ"ח).

אוצר החכמה

ד"ר 123457

הכתיבה הראשונה – 'מהדורה קמא'

ג כאמור לעיל (פרק 'עמו מקור חיים') בעת שבתו של רבינו מול פני הקודש רבו האר"י, רושם היה רבינו את תורתו בקונטרס בקיצור נמרץ ותו לא^ד. קונטרס זה היה פעמים רבות יסוד לדברים שנכתבו בהרחבה בחיבורים האחרים^ה. אכן עוד בחיי רבו החל בכתיבת הדברים בהרחבה אך לא השלים הדברים במתכונת זו^ו. רק עם סילוקו של רבו נכנס רבינו למלאכת הכינוס והעלאה על גבי כתב מכל אשר מיד ה' עליו השכיל מתורת רבו הגדול.

בתחילת מלאכתו נטל אליו רבינו את כתבי החברים, ומשם ליקט מהדברים ששמעו הם^ז, ואת אשר הסכימה יושר דעתו עליהם, אסף לתוך כתביו^ח. והחל בכתיבת חיבור כולל ומושלם מקבלת רבו.

ואף שנהג רבינו בכל כתיבותיו, זהירות מופלגת לבל ישלטו ידי אחרים בהן ולא הוציאן מתחת ידו מעולם. וכאשר סופר לעיל, עם כל זה עלה בידי חכמי דורו אשר נכספה וגם כלתה נפשם לאחוז בתעלומות חכמה, להעתיק מכתביו של רבינו איזה סך גליונות. וכאשר מספר החסיד ר"ש שלומיל באגרתו^ט:

- ג. דיבור זה נכפל עם האמור לעיל שם, כי כאן עיקרו ומקומו.
- ד. 'ודע כי בעת ששמעתי זה הטעם הד' כתבתי בקצור נמרץ ואעתיקנו לך פה', (מב"ש ש"א ח"א פ"ג); ודע כי מצאתי כתוב בקונטרס... עכ"ל הקונטרס שמצאתי כתוב מכ"י מעת ששמעתי מפי מורי ז"ל' (שער הכוונות דרושי ויעבור דרוש ב').
- ה. 'ודע כי הדרוש הנזכר כתבתי בקצור נמרץ בראשי פרקים בעת ששמעתי ממורי ז"ל ועתה בבואי להעתיק ולהרחיבו נעלם ממני הבנת ראשית דבריו בענין זמן הנערה ולכן רציתי להעתיקו כמו שהוא שם', (שער ההקדמות פ"ד ע"ב).
- ו. עיין: כתבי רבי חיים ויטאל בקבלת האר"י, מוריה ס"א סיוון תשמ"א. וכך נרשם בראש כתיב: 'זהנני היום בין כ"ט שנים למולדתי אשר היא שנת השל"א'.
- ז. והוא מן התקופה הראשונה שכבר זרח אורו של האר"י בצפת אך רבינו טרם מקבל מפיו, עיין לעיל פרק 'זבחר בחיים' שרבינו עצמו מודיע על כך.
- ח. עיין ע"כ בדברי הר"ש שלומיל המובאים בסמוך. וכן בדברי רבינו מהרח"ו בהקדמת ספרו עץ חיים הנדפסת להלן.
- ט. האגרת השלישית, האר"י וגוריו עמ' נ"ח ואילך.

'...וכך נשאר העולם ט"ו שנים בחושך אחר פטירת הרב [האר"י] ע"ה, ומהרח"ו לקח בין כך ובין כך כל הקונטרסים, והיה מעתיק כל החדושים שלא שמע הוא, והיה מצרף אותם עם החדושים שלמד הוא וכתב בצדו זהו מן החברים. וסידר כל הדברים כל דבר ודבר על מקומו הראוי לו... ועשה מהם חיבור אחד נאה דבר דבור על אופניו. וחלק אותם לחלקים... וקרא אותם עץ חיים. והנה הוא גנוז אצלו לא שזפתו עין רואי.

עד שנתעורר גדול בישראל אביר הרועים כמהר"ר יהושע ׳ן נון ע"ה, ואף כי היה לזה הרב כמעט כל חמדת ישראל שהיה אב"ד בצפת, וראש לכל ראשי הישיבות בצפת ועל פיו יבואו כל ההקדשות של כל הגולה והוא היה המשביר והמספיק לכל חכמי צפת ולכל העניים והאלמנות, ומלבד זה היה עשיר מופלג בממון, ואעפ"כ היה משפיל עצמו לפני מהרח"ו נר"ו כתינוק... בוכה ומתחנן לפניו, כעבד בפני רבו... ועם כל זה לא היה יכול לפתותו, להיות שאמר כמהר"ח נר"ו שאין רשות נתונה מלמעלה עדיין. והיה ר' יהושע בן נון עומד על משמרתו ומצפה לרחמי שמים.

אוצר החכמה

אח"ח 1234567

עד שאחר כך נפל כמהר"ח למשכב והיה מוטל על ערש דוי שנה תמימה שלא היה יודע בין החיים למות, אז ר' יהושע בן נון נתן ג' זהובים לאחיו של כמהר"ח ושמו כהר"ר משה נר"ו, על מנת שיביא לו הספרים ולהחזירן אחר ג' ימים. מיד הלך כמהר"מ נר"ו והשתדל ופתח בהחבא והביא לו הספרים אבל לא כולן... ותיכף שכר ר' יהושע בן נון מאה סופרים ונתן לכל אחד ששה נירות ותיכף העתיקו אותו בג' ימים ותיכף באותו שעה חזר כמהר"ח לבריאותו, ולא היה ר' יהושע בן נון יכול להשיג יותר מן אותם הספרים שלא העתיק. ומאותו היום והלאה נתפשטו הספרים בין יחידי סגולה בארץ ישראל לבד י"י.

'ספרי ליקוטים דרושים וכוונות'

מתוך כתבים אלו ערכו חכמים כו"ב חיבורים – קבצים, בהם כנסו את כל אשר מצאה ידם, וחלקוהו לג' חלקים: ספר דרושים, ספר ליקוטים, וספר כוונות. מלאכת קיבוץ ועריכה זו נעשתה בידי כמה וכמה חכמים ומהם: רבי אפרים פאנצירי². רבי

י. חתום על שטר ההתקשרות של תלמידי האר"י לרח"ו – הנדפס לפנינו. ושם כתבנו איזה פרטים מתולדותיו.

יא. לפי דברי הר"ש שלומיל הרי שהיה כ"ז בשנת שמ"ח לערך (ושיעור הדברים כך: האר"י חלי"ש בשנת של"ב,

הוסף עליהם עוד ט"ז שנה וכן כשנה בה חלה רבינו), אך אפשר שאין תאריך זה מדויק, שכן לפי תעודה אחת

שהיתה לגדר מהדיר תולדות האר"י (עיי"ש עמ' 76)³ עולה כי הריב"ן נהרג בשנת שמ"ה.

יב. הר"א קרא לסדרת כתבים אלו בשם כולל 'גליא עמיקתא'. הר"א תלמיד הרח"ו היה ראה לעיל פרק 'מים חיים

ונזולים מן לבנון.

בנימין הלוי^י ועמו רבי אלישע גוושטאלה"ד. רבי מלכיאל אשכנזי^{טו}.

אכן ספרים אלו רחוקים מן השלימות, גם משום שבזמן ההוא, בו נעתקו הכתבים מכתיבותיו של מהר"ח, טרם נסתיימה על ידו מלאכת העריכה, וכן משום שלא עלה בידם להעתיק אלא מקצת מן הכתבים, ולפיכך לא עלתה מלאכתם בשלמות הנרצית.

בשנים האחרונות עלו ונדפסו ע"י מכון אהבת שלום בירושלים: ספר הדרושים – ירושלים תשנ"ו. ספר הכונות – ירושלים תשס"ד. מתוך כתבי ידו של רבי אפרים הנזכר^{טז}.

ספר עץ חיים

רבינו גופיה ערך את כתביו שלו לכלל חיבור, קראו עץ חיים, והוא חיבורו הכולל והגדול בו הכיל את כללות תורת רבו וערכה בשני חלקים כשכל אחד מהם מכיל

יג. מחכמי צפת 'חכם וחסיד יחיד בדורו' – הרא"ן פואה בשו"ת הרמ"ז סי' כ"ו. תלמידו של רבי חייא רופא תלמיד רבינו (ראה לעיל פרק 'חלקם בחיים'). בשנת ת"ט לערך גלה לאיטליה ושם קיבל ממנו תלמידו המובהק הרמ"ז. נסתלק זקן ושבע ימים בשנת תל"ב בצידון. ראה עליו דור אחד בארץ עמ' קמ"ב ואילך.

יד. חכם איטלקי. (ראה אור החיים לרח"מ מס' 374: הרב המקובל מ"ה אלישע איטאליאנו) עריכתם היא המצויה ביותר בכתבי היד (בנין אריאל עמ' כ"ה). מלאכתם נזכרה אצל הר"מ פאפרש בהקדמת ספרו דרך עץ החיים: "...לכן אזרו מתנים וחלצים הרבנים הרוממים והשלמים הדיינים המצויינים גאוני א"י מהר"ר בנימן הלוי ומהר"א ראשמאל"ה נר"ו, ואמרו לתקן וסידרו מכל הקונט' שהם נמצאו מהם ג' ספרים. הלא הם ספר ראשון ס' הדרושים ושמו בסופו מה שמצאו דרושים מגלגלים ומהם הקדמות הרמות למתחילים, וספר הכונות של כל השנה, וספר הליקוטים מה שמצאו מדברים קטנים הכל חבור בליקוט אחד ושמו שמם ספר ליקוטים, ואמרו לתקן ולא תיקנו. בספר הדרושים שלא שמו לא קשר דרוש לדרוש ולא שמות לדרושים בשום שער ולא חלקו לפרקים ראוי וכנכון, ובספר כונות אמת שרצו לסדר כסדר תפלות השנה ולא התחילו ולא סיימו ועירבו ענין בענין עד שכאשר לומד האדם בשחרית שבת ימצא עניינים של חול ולהיפך וס' הליקוטים לא תיקנו שום דבר מכל וכל עד שיקוץ המעיין בחייו, וגדולה מזו שהיה חסר (מהם) הטוב העיקרי כמה וכמה דרושים עיקרים פרטים וא"כ איך היה אפשר לעשות להם סדר...".

טו. מחכמי חברון – קוה"ד דף מג, ב. ונזכר גם בשל"ה הק' (מס' יומא עמוד התשובה פרק נר מצוה אות ה': 'זהא לך המנהג דקהלה קדושה חברון תוב"ב מפי הרב הגדול החכם השלם החסיד העניו מהר"ר מלכיאל אשכנזי זלה"ה'). כתבי יד המכילים את עריכותיו נרשמו בבנין אריאל עמ' כ"ד. הכתבים בעריכתו נאספו לששה כרכים, ואחד מהם נקרא ספר הכונות. על שמות שאר החלקים אין אנו יודעים. בכ"ל מונט' (עיינן בנין אריאל שם) נמצא כתוב: 'עוד עבר עלינו החכם כמוהר"ר מלכיאל אשכנזי, נסע למסעיו לחברון לדור שמה שנה... היו בידיו ששה ספרים כתיבת יד מקבלת החכם החסיד האלהי כמוהר"ר יצחק אשכנזי וצוק"ל נכתבו מפיו ע"י תלמידו החכם המקובל כמוהר"ר חיים ויטאל נר"ו. מברכת החיים שנשמכה למהר"ח למדנו שנעשתה עריכה זו בחייו והם מן הכתבים שהוצאו מתח"י של מהר"ח.

טז. ועי"ש במבוא בפתח הספרים – כי ככל הנראה עריכת רבי אפרים היא הקדומה ביותר ומשום עלתה ההסכמה להדפיס את חיבוריו – עריכותיו שלו דייקא.

ארבעה שערים. בסוף כל שער הציב מהרח"ו מה שרשם מדברי החברים ששמעו מאת רבו, מה שלא שמע הוא.

אח"ח 1234567

אדרת חסידים

על הזמן בו ערך רבינו את חיבורו זה נוכל למוד מן האמור בראש הקדמת החיבור:

אמר הצעיר מעיר הדל באלפי חיים ויטאל בן לא"א הרב יוסף וויטאל זלה"ה בהיותי בן שלשים לכח תשש כחי ישבתי משתומם. ומחשבותי תמהים. כי עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו. רפואה לא עלתה למחלתינו. אין מזור לבשרנו. ולא עלתה ארוכה למכתנו לחרבן בית מקדשינו. הנחרב זה היום אלף ות"ק וד' שנים.

תאריך זה שרשם רבינו יכול להתפרש מט' באב של"ב עד חשון של"ג. היינו מייד אחר פטירת רבינו האר"י בה' באב של"ב. ויש לשער איפוא כי תאריך זה אינו תאריך סיום הכתיבה אלא תחילתה.

ואלו הם שאר דברי רבינו^{יז}, בו מבאר הוא תוכן חיבורו זה:

'...ולכן אני הכותב הצעיר חיים וויטאל רציתי לזכות את הרבים בהעלם נמרץ והמשכילים יבינו. וקראתי שם החבור הזה על שמי ספר עץ חיים וגם ע"ש החכמה הזאת העצומה חכמת הזוהר הנקרא עץ חיים ולא עץ הדעת כנ"ל בעבור כי בחכמה הזאת טועמיה חיים זכו ויזכו לארצות החיים הנצחיים ומעץ החיים הזה ממנו תאכל ואכל וחי לעולם...'

זראיתי לחלק הספר לב' חלקים וכל חלק מהם יתחלק לד' שערים.

החלק הא' יתחלק לד' שערים ואלו הם: [א] השער האחד במה שהעתקתי מכתובת יד מורי זלה"ה עצמו שביאר כמה מאמרים וכמה דרושים. [ב] השער הב' בהקדמות ששמעתי מפי מורי זלה"ה. [ג] הג' בביאור כמה מאמרים מן ס' הזוהר וס' התיקונים ושאר מאמרי רז"ל בתלמוד ובאגדות. [ד] השער הד' בביאור פסוקים נפרדים בכל הכ"ד ספרים.

יז. נדפסה בראש דרך עץ חיים ונרשם בראשה שהוא הקדמת מהרח"ו לשער ההקדמות (היינו השער השלישי שבעץ חיים שלו). אבל היא הקדמה לספר עץ חיים כולו.
יח. שכן רבינו נולד בחשון ש"ג. כאמור בראש דברינו.
יט. בהקדמתו שם.

והחלק הב' גם הוא נחלק לד' שערים: [ה] השער הא' בביאור כונת התפילות של החול ושל השבתות וימים טובים ור"ח וחנוכה ופורים וכל המעשים והמצות הנהוגות בכל זמנים אלו. [ו] השער הב' בביאור טעמי קצת מצות וסידרתם כפי מקומם בכל פרשה מס' פרשיות. [ז] השער הג' שער רוח הקודש ביחודים והנהגות לקבל ולהשיג רוח"ק ובקצת כונות ותיקונים על קצת עבירות ודברים אחרים ולהודיע ענין חכמת הפרצוף מה ענינה וכיצא בה. [ח] השער הד' דרוש הגלגול ובה יודיע ג"כ שרשי נשמות פרטיים של הנביאים ותנאים ואמוראים.

'...גם צריך שתדע כי בסוף כל שער ושער כתבתי כמה דרושים שקבלתי ושמעתי מפי קצת תלמידי מורי זלה"ה ששמעו מפיו באיזה זמן שאני לא הייתי יושב שם וראיתי לכותבם בכל סוף כל שער ושער כפי עניינו ע"כ הקדמת הרב המחבר זלה"ה: את מלאכת הקודש שעשה רבינו, עד הגיעו לכלל חיבור זה מתאר הר"מ פופראש¹²³⁴⁵⁶⁷:
'...אחר פטירת מורינא אור שבעת הימים פעה"ק צפת ת"ו לחיי עלמין אז התחיל מוהר"ח ז"ל לעשות סדר למה ששמע מרבו וכן היה עושה לפחות כ' שנה או יותר ומזה נמצא לפעמים סותרים כמעט זא"ז וכפולים ומכופלים ומהדורות שונות עד אשר חיבר מהדורא בתרא שלו^{אוצר החכמה}.'

לשמור דרך עץ החיים

עם פטירתו של רבינו עבר החיבור ליד בנו מהר"ש ויטאל שאף הוא נהג בו כמנהג אביו, טמנו בין אוצרותיו ולא נתן לאיש לעיין בו, מלבד באירועים מזומנים בהם נהג ללמוד עם חכמי מדרשו שבדמשק, איזה חלקים מתוך החיבור.

וכך כתב רבי יעקב צמח בהקדמת ספרו קול ברמה^{כב}

ואח"כ באתי לדמשק... והנה שם בדמשק מצאתי שהיו החברים יודעים, והיו קובעים מקום בכל ליל שישי ושבת מחצי היום עד עת המנחה בבית החכם השלם כמה"ר

כ. בהקדמתו לס' דרך עץ החיים.

כא. מה שקורו 'מהדורה בתרא' היינו ביחס לעריכות הראשונות של חכמי אר"י שנעשו מכתבים שעדיין לא סדרן מהר"ח כראוי וכאשר נתבאר.

כב. הקדמה זו (שנשמטה בדפוסים) נתפרסמה לראשונה בקרית ספר שנה כ"ו ירושלים תש"י, ומכתה"י אחר בסו"ס תפארת אדם למהר"י צמח ב"ב תשמ"ב עמ' רכ"ה, כמו"כ חזרה ונדפסה בבנין אריאל עמ' נ"ו ובס' כתבוני לדורות עמ' ק"י.

פעולת צדיק לחיים

עך

[שמואל] בקורא שמו וכנויו ויטאל נר"ו, אשר בידו כתיבות כל ח"י בשני ספרים, עץ חיים אשר שמו של אביו זלה"ה בתוכו, ושם השני עץ הדעת [טוב], והם שני עצים ביד אחד... כי בליל ששי לשבת ובשב' אחרי סעודה שלישית היינו שומעים מן החכם שמואל ויטאל דרושי וכונות שבאותם הספרים והיינו קוראים בזה, ובשמעי אי זה דבר היה כל היום זוכרו כדי לכתבו במוצאי שבת, ובודאי שנחלפו כמה דברים, ועכ"ז תמצא לכאן כמה דברים ממה שכתוב אצלנו ומהם תדע כמה טעיות נפלו בהם:

אוצר החכמה

1234567 ח"ח

כיוצא בזה כתב גם רבי מאיר פופראש בהקדמת דרך עץ החיים: '....כי הגליתני מארץ הקדושה מעיר לעיר נע ומטלטל ובאתי דמשק, ואז זכיתי ונכנסתי לחדרי היכלי הקודש מו' שמואל ויטאל בן הגאון, ובו הגיתי מעט זמן, כי לא הייתי רק זמן ח' ימים, וגנב גנבתי מעט מהסדר הקודש אשר שם נמצא ונגמרו מאוויי... אשרי עין שזכה לקרוא מן עץ החיים ואכל וחי לעולם. והספר הזה היה כמוס וחתום ביד בנו הרב הנ"ל...!'

העיון בחיבור קדוש זה היווה משאת נפש של כל חכמי הדור בעלי חכמה פנימית, ואלו הרחיקו עד לביתו של מהר"ש ויטאל על מנת לאחוז ולטעום מעץ החיים.

גם רבינו השל"ה הקדוש – רבי ישעיה הלוי הורוויץ נשתבח בעצמו על היותו מרואי פני הספר הקדוש. וכך רשם באגרתו הנז"ל:

'...בכך בעברי דרך דמשק הביאני בנו [רבי שמואל ויטאל] לחדרו ונתן לי הספר, והיתה לי הקריאה קשה במאוד כי היה כתב ספרדי. אבל דע כי מיום שנתנה התורה לא היה ספר כזה... ואני הייתי בדמשק שני ימים כי אח"כ יצאה השיירה והוצרכתי לילך. ובספר ההוא מבוארת החכמה ע"פ הסדר ראשי פרקים, עין לא ראתה אלהים זולתיך.'

לימים כאשר עקר מהר"ש ויטאל מקומו למצרים, הביא עמו ספר זה, ושם ראהו גם גאון עוזנו החיד"א וכפי שרשם ביומנו^{כג}: 'הנה בשנת תקכ"ד בבואי מצרים... והלכתי לסי' ישראל סולם לראות כתבי מהר"ו זצ"ל, שהוא לקחם במשכון מח' יוסף בילידו... והם כ"י מהר"ו זצ"ל בעצמו. והלכתי שם וראיתי כל השערים כתובים מטהרת יד הקדש מהר"ו זצ"ל^{כד}.'

כג. מעגל טוב השלם עמ' 58.

כד. וראה גם בשם הגדולים ערך מהר"ו: ואני הצעיר ראיתי בארץ מצרים הח' שערים מכ"י מהר"ו עצמו.

סוף דבר, חיבור זה כפי המתכונת המדוייקת שקבע מהרח"ו לא נדפס מעולם עד עצם היום הזה.

אכן זכו דורות אלו, למה שלא זכו דורות קודמים, וחיבור נורא זה הכתוב כולו בטהרת כתיבת יד קודש רבינו, נמצא עמנו היום, אשרי עין ראתה כל אלה.

אחות 1234567

שמונה שערים

אוצר החכמה

כאמור לעיל היה ספר עץ חיים בידי בנו מהר"ש ויטאל, כמס עמדו חתום באוצרותיו. מחמת איזה טעמים (אשר מקצתם מסר מהר"ש ויטאל בדבריו המובאים לקמן), הסכימה דעתו כי לתועלת הלומדים והשגתם ראוי לערוך חיבור זה בשינויים מה^{כה}.

ואלו הם דברי מהר"ש ויטאל^{כז}: 'אמר הצעיר שמואל בן הרב הגדול המחבר כמהר"ר חיים ויטאל ז"ל... אמרתי אני אל לבי עד מתי יהיה ספר אבא מארי ורבי ז"ל גנוזים תחת ידי ואני ובני וביתי נעבוד את ה' ואין לזולתי חלק בהם, להיות כי כל הקורא בהם ילאה להיותם רובם ככולם מפוזרים ומפורדים כנתינתם מסיני, ואין מוקדם ומאוחר בתורה... והנה אבא מארי ז"ל, להיות לבו רחב כפתחו של אולם, וכל רז לא אניס ליה והוא המאסף הוא המשביר בר לרעב ולצמא לא שת לבו לקרבה אל המלאכה הזאת ולתת סדר בכל ספריו.

וכעת העיר ה' את רוחי וטרחתי ויגעתי ומצאתי והוצאתי לאור משפט הספרים האלו כאשר עיני כל העוסקים בהם תחזנה משרים בעזה"י וחלקתי אותם לח' שערים כרצון אבא מארי ז"ל כי לעשות רצונו נתכונתי. האמנם שניתי דרכו בכמה מקומות לצורך שעה ותקנתי וסדרתי השמונה שערים בדרכים אחרים כדי להיות נקל מאד בפי הקורא בהם.

ואלו הם פרטי השערים: השער הראשון... שער ההקדמות: השער השני... שער מאמרי רשב"י: השער השלישי... שער מאמרי חז"ל: השער הרביעי... שער הפסוקים: השער החמישי... שער המצות: השער השישי... שער הכונות: השער השביעי... שער רוח הקודש השער השמיני... שער הגלגולים'.

כה. ואם ניתנה רשות ה"א שבוז רצה להציל עצמו מדברי רבינו שציווה שלא להדפיס הספר, כמבואר לעיל מדברי השלה"ק.

כו. נדפסה בהקדמת כל אחד משמונת השערים.

עיקר השינויים שעשה אפוא מהר"ש ויטאל מעריכתו של אביו הלא המה: א. מהרח"ו רשם דברי החברים בסוף כל שער, ואילו מהר"ש ויטאל שילבם במקומם ועירבם עם דברי אביו¹²³⁴⁵⁶⁷, שכן רצה ליתן רציפות והמשך אחד לכל סוגיא וסוגיא ולא לחלקה לפי בעלי השמועה. ב. כיון שכך ביטל גם את שער א' שהיה מיוחד לכתיבות האר"י ז"ל בלבד וסדרו בכל לשון וענין במקומו. ג. שער מאמרי זוהר שבעין חיים, חילקו מהר"ש ויטאל לב' שערים: שער מאמרי חז"ל ושאר מאמרי רשב"י. וכך עלתה בידו לשמור על מנין שמונה שערים שקבע אביו מהרח"ו. ד. עוד הוסיף מהר"ש ויטאל ושילב מס' דרושים שלא נכללו בחיבור עין חיים כלל.

שבעה מתוך שמונת השערים שסדר מהר"ש ויטאל נמצאים עמנו, בעצם כ"ק. מתוך הקולפונים של כתבי היד¹²³⁴⁵⁶⁷ למדנו כי ערך מהר"ש ויטאל את השמונה שערים בין השנים ת"ט לתי"ד. זכה מהר"ש ויטאל ולדורות נתקבלו ספריו ושעריו, והם עלו ונדפסו ונתפשטו בכל ישראל.

וזה סדר הדפסתן¹²³⁴⁵⁶⁷: שער ההקדמות – ירושלים תרכ"ה. שער מאמרי רשב"י – שאלוניקי תרכ"ב. שער מאמרי חז"ל – נדפס יחד עם שער מאמרי רשב"י הנ"ל.

כז. וראה לקמן מה שהבאנו מדברי הגר"א שמבואר מדבריו דלדעתו קלקלה גדולה היא זו. גם רבינו הרש"ש לא נחה דעתו מתערובת זו. ומצוי בכתבי היד, שער הכוונות עם הגהות כתי"ק בהם רשם הוא ציונים לעצמו, מורה מקום לדברי החברים על מנת להבדילם מדברי מהרח"ו. – ראה מש"כ במקביאל (כ"ח עמ' שס"ד) ואילך. ושם תיאר כת"י נוסף של שער הכוונות שבגליונותיו רשם סופרו – ה"ה רבי משה ביואס – סימן 'מש"ס' (= מה ששמע מזולתו) בצד כל מאמרי החברים ששולבו בלא כל סימן בתוך הספר. לפני חכם זה עמד עין חיים בכי"ק רבינו ועי"ז כלכל את מלאכתו. וכך רשם רבי משה בראש כתב היד: 'שנת תנ"ז ע"ו זכיתי ובאתי למצרים, וראיתי את ספר עין חיים ופרי עין חיים מכתיבת הרב מהרח"ו וצוק"ל. ומה שיש שינוי מהעתקה שהעתיק בנו ז"ל הנמצא בידינו הוא, שבספר עין חיים כתב מה ששמע הוא בעצמו מפי האר"י זלה"ה [לבדו], ומה ששמע מזולתו מפי האר"י ז"ל ציינו לעצמו. ובהעתקה זו [של הרש"ו ז"ל] עירב הכל. ועל כן אני הצעיר הפרשתי אותם, וציינתי כל המקומות שהם מה ששמע [מהרח"ו ז"ל] מזולתו, וכתבתי בחוץ [בגליון] מש"מ ראשי תיבות מ"ה ששמע מזולתו. עוד בדף קל"ד ע"א פסקא המתחלת ענין הק"ש והתפלות וכו' עד וגם למה הוא בלילה ולא ביום [ע"כ], לא מצאתי בספר עין חיים הנוכח, ואפשר שמצאו [הרש"ו] באיזה כתבים אחרים. רשימה מפורטת ומלאה לדברי החברים שבשער התפילה שער הגלגלים שער המצוות ושער דוה"ק, ע"פ השוואה לעין חיים בכת"ק רבינו נדפסה במקביאל שם.

כח. ראה הערה קודמת.

כט. צונו כאן רק דפוסים ראשונים.

ל. ובשער זה נכלל (דף ת, א) 'מאמר פסיעותיו של א"א'. וכפי האמור בראש הדברים לא היה מאמר זה לפני מהר"ש ויטאל לא מכת"י האר"י ולא מכת"י מהרח"ו. ההעתקה שהיתה לפני מהר"ש ויטאל משובשת במאד וכמש"כ

תולדות רבינו חיים וויטאל זלה"ה

שער הפסוקים – ירושלים תרכ"ח. שער המצוות – שאלוניקי תרי"ב. שער הכונות – שם תרי"ב. שער רוח הקודש – ירושלים תרכ"ח. שער הגלגולים שם תרכ"ח.

ועוד טרם הדפסתם נפוצו בכתבי היד וכדברי הרב חיד"א לא: 'זוה שלשים שנה ויותר שיצאו לאור לב' שמונה שערים מסודרים מבין מהרח"ו מ' שמואל ועליהם יש לסמוך'. ויעידו על כל ריבוי כתבי היד מהם.

אלה גם אלה: ספרי הליקוטים הדרשות והכוונות, עץ חיים, ושמונה שערים – הם כתיבותיו הראשונות של רבינו והם המכונים: מהדורה קמא – 'מ"ק'.

לכלל הכתבים המשתייכים למהדורא קמא יש להוסיף גם 'דרוש השתלשלות העולמות' לג. בשני כתבי היד המחזיקים דרוש זה נכתב: 'זהו מ"ש כמוהר"ר חיים נר"ו לכמוהר"ר שלמה סאגיש נ"ע בלכתו ירושלימה'. או: 'הדרוש שיבא אמרו מוהר"ח לרש"ס וכתבו מהרי"ן נון'. 'קונטרס ע"ב דאדם קדמון' נמצא בכמה כת"י, ומהם כת"י מהר"ג שפירא. הקונטרס נדפס בספר ארבע מאות שקל כסף קראקא תרמ"ו לד.

מהר"ש ויטאל שם. מאמר זה נדפס מתוך העתקה שלמה יותר בסו"ס חסד לאברהם למהר"א אזולאי אמ"ד תמ"ה ובראשו נכתב: 'העתק מכתב אחד אשר שלח מוהר"ר חיים ויטאל לגביר אחד וכו''. מהדורה מושלמת של המאמר מתוך כת"י אשר עמד לפני הרמ"פ והגיהו בעצם כ"ק נדפס בתוך: 'כתבים חדשים מרבינו חיים ויטאל זלה"ה'. אהבת שלום ירושלים תשנ"ח.

לא. שה"ג ערך מהרח"ו.

לב. ובזמן כתיבת הדברים לא נדפס אף אחד מן השערים המצוינים של מהר"ש ויטאל.

לג. שם זה ניתן ע"י המלבה"ר, ב"ב תשמ"א.

לד. ראה בנין אריאל עמ' ל"ג

הכתיבה השניה – 'מהדורה בתרא'

המהדורה השנייה

כאשר סיים רבינו לכתוב ולסדר כל היקף תורת רבו האר"י ז"ל כאשר קבל מפיו בשמונה השערים שבספר עץ חיים וכו"ל. חזר על תלמודו ושב שנית לקדשה והניף ידו לכתוב מהדורות נוספות מכללות תורת רבו. בכתיבות אלו הרחיב רבינו עוד יותר ובתוספת ביאורים בין דברי רבו, רובם משל האר"י גופא ממקורות אחרים ולעיתים גם משל עצמו. דברים שהוצעו ונכתבו בלשון ספק במהדורא קמא, נכתבו בפשיטות במהדורא בתרא, כפי שהכריעה דעתו ועלתה הסכמתו.

עוד נמצא בין בתרי המהדורא בתרא 'דרושים שלמים וסוגיות ונושאים שאינם אלא סיכומים שכתבם מרישא לסיפא, הרח"ו ז"ל בעצמו, ודוגמא לזה הוא רובו ככולו של שער פנימיות וחיצוניות לה שכל מעיין בו יראה בעיניו ובלבבו יבין שמעולם לא מסר האר"י דרוש בסגנון זה לתלמידיו אלא הרח"ו ז"ל הוא המלקט מדרושים שונים וחלוקים שקיבל מרבו בכל סוגי הנושאים כללים וידעות בענין מסוים, ומרכזם למקום אחד ומשווה השמועות והכללים זה לזה ומפלפל בהם ועורך אותם ע"פ ראיות והוכחות והכרחיות שמביא מכל כללות הדרושים שקיבל מרבו לקראת מסקנות מסוימות, וכנראה בכל שער הנ"ל שם והדומים לו'.

גניזתה וגילוייה

כתבים אלו גנוזים מהרח"ו בהיותו בצפת לז' ע"י קבורה לה, לאיזה טעם כמוס'ט, ולפיכך לא הגיעו לידי בנו מהר"ש ויטאל ולא היו בידו, ומשום כך אין מהם זכר בחבורו

לה. נדפס בע"ח שער מ'.

לו. כתבוננו לדורות עמ' כ"ז. (ומשם גם כל תיאור ענין המ"ב דלעיל).

לז. כ"כ הר"י צמח ז'הנה הרב ר' חיים שם אותם בגניזה קבורים 'שהוא זלה"ה מאז בהיותו בצפת תב"ב גנו כל אלו הכתובים בבית החיים כמו שידוע הענין. וכ"כ הרב חיד"א בש"ג בערך הר"י צמח. זהו קבורים שגנוזים מהרח"ו עצמו. ומכ"ז תמוה מאד מש"כ הרב חיד"א גופיה בש"ג (ערך מהרח"ו) 'מהדורא בתרא... מהרח"ו ציוה לגנוזה בקברו, ורבנן קדישי אשר בדור ההוא ע"י יחודים הוציאהו מקברו ברשות ע"י שאלת חלוס ובא לידי מ"ה יעקב צמח ומ"ה מאיר פאפראש'. ובשלישית שינה הרב חיד"א וכתב (מערכת ספרים, ערך עמק המלך): וכבר כתבנו

שמונה שערים. אכן אוצרות אלו שכיסה מהרח"ו נגלו עוד בחייו, ובאו לידי גדולי החכמים ובעלי חכמה פנימית, והם הצילום מן הכליון^מ מתוך כתבים אלו נחצבו ונערכו חיבורים מפוארים המשלימים את קבלת רבינו האריז"ל בשלמות גדולה יותר.

הכתבים הגנוזים באו לראשונה לידי של מהר"א אזולאי בעל חסד לאברהם, והוא המודיענו על כך לראשונה. וזה לשונו בהקדמת ספרו אור החמה^{מא} :

ובחמלת ה' עלי באו לידי רוב ספרי הרב האלהי כמהרח"ו נר"ו אשר קביל מהרב האלהי הרי"א זלה"ה עם ביאור קצת לשונות מספר הזוהר אשר חידש הוא נר"ו קודם שלמד עם האלהי הרי"א זלה"ה בכתב ידי הרב נר"ו, והנם מחוקים ומטושטשים וקרועים ומפוזרים בהרבה מקומות^{מב}.

עריכת חיבורים מתוך הכתבים

מהר"א אזולאי לא פירט תוכן הכתבים אשר מצא והיכן מצאם, אכן כתבים אלו באו גם לידי המקובל רבי יעקב צמח, אשר הודיע עניינם וכנסם לכלל חמשה חיבורים. וז"ל בהקדמתו לספרו קול ברמה הנז"ל:

ונהנה בסוף שנה הראשונה שבאתי פה ירושלים תוב"ב, באו לידי כמה דרושים חדשים אשר הרבה מהם אינם בשום ספר, אפילו באותם שביד בנו של הרב ר' חיים ויטאל זלה"ה. והם דרושים עמוקים מאד וכולם כתובים באצבע אלהים הרב ר' חיים זלה"ה עצמו בשם הרב ר' יצחק אשכנזי זלה"ה וכו'.

כמה פעמים שמו"ה מהר"א אזולאי ומהר"י צמח ז"ל עשו הפסקות ויחודים עד שהרב מהרח"ו ז"ל נתן להם רשות לחפור בקברו ולהוציא משם הכתיבות שצוה הוא ז"ל לגנון והוציאום משם, וכ"ז פלא (והרב חסד לאברהם גופיה מכחיש הכל שכותב שמצא הכתבים בחיי חיותו של מהרח"ו - ראה למעלה) ותפוס לשון ראשון. עיין כתבוני לדורות עמ' ל"א.

לח. ועיין מנחת אלעזר לגה"ק ממונקאטש (ח"ד סי' ד') שפלפל בהיתר שראה מהרח"ו לקבור כתבים אלו, וראשית דבריו פתח: זמרח"ו היה גאון עולם נפלא גם בנגלה כידוע ע"ש.

לט. והר"מ פאפרש בהקדמת דרך עץ חיים כתב ז'לרוב עמקו גנוז ועיין מה ששיער טעם אחר בזה בכתבוני לדורות עמ' כ"ט.

מ. ועיין בהסכמת הגה"ק מצאנו בעל דברי חיים לספר זרע קודש (לבוב תרכח): 'כידוע שגם הרב מהרח"ו מנע מלהוציא לאור חידושי ומה שקיבל מרבו האריז"ל זלה"ה, ולא הניח לתלמידיו לכותבם, ואעפ"כ עשו צדיקי הדור כמה תחבולות והתפעלות להעתיקם ולהוציאם לאורה, והארץ האירה מכבודו ומלאו פני תבל'.

מא. דף ב' ע"א.

מב. עיין בדברי מהר"י צמח בסמוך המספר על מקור הכתבים שבאו לידי מהר"א אזולאי.

פעולת צדיק לחיים

פא

והנה הרב ר' חיים שם אותם בגניזה קבורים ומרוב הזמן נמחקו ונקרעו קצת מהם, ובפרט בזויות וקצה הדפים. והנה היו באותם הדפים, דברים מפוזרים ועזרני השם יתברך והוצאתי לאור משפטי כל דרוש ודרוש ועשיתי מהם חמשה ספרים אשר נקבו בשמות ^{מג}

הראשון ספר קהילת יעקב והשני ספר עולת תמיד שבו כל עניני התפילה, שלישי ספר אדם ישר כי על אשר שמו בקרבו קראתיו כך. והוא שורש ועיקר כל הדרושים וכו' והוא חשוב אצלי יותר מכל שאר הספרים, והכל הוא חידוש ותוספת. הרביעי ספר אוצרות חיים, והוא ספר שלם שכך היה ובו כל דרושי אדם קדמון ושאר דרושי התיקון והדרושים מסודרים זה אחר זה בחדושי ותוספת ביאור על מה שיש לו. החמישי ספר זוהר הרקיע ובו כל מאמר ומאמר של זוהר מסודר בפרשיות ודפי זוהר. והספרים הנזכרים הם. מכתיבת הרב ר' חיים עצמו כתיבת אצבעותיו הקדושים. והכל משם הרב זלה"ה... ^{מד} כמו שאירע אל החכם השלם המקובל כמוהר"ר אברהם אזולאי זלה"ה שבירר הסוד שהיה בתוך הפשט מהדפים הנזכרים שבאו לידו יותר מכ"ה שנה ^{מה}.

מקצת מן החיבורים, חלוקים היו לחיבורים נפרדים גם בכתב ידו של מהרח"ו ^{מז}, ומקצתם היו דפים דפים שקיבצם מהר"י צמח. שמות החיבורים כולם ניתנו ע"י מהר"י צמח ^{מז}. ואלו הם כפי האמור לעיל: עולת תמיד ^{מח} – נדפס לראשונה בירושלים תרס"ז.

מג. פירוש שהוא – מהר"י צמח – נקבם בשמות כאשר מבוארים דבריו מיד.

מד. דברי הר"י צמח שהשמטנו כאן יבואו במקומן לקמן.

מה. כיוצא בזה כתב הר"מ פופראש בהקדמתו לדרך עץ החיים: כי נמצא בחבור זה (דרך עץ חיים) דברים שאינן נמצא אפי' בעץ החיים שום רמז מהם והם מהדורא בתרא שנעשין אחר מהדורא קמא ולרוב עמקו גנוז מהרח"ו ז"ל ונתגלו שערי אורה אלו ואוצרות שתחת התהום היו חפורים ימים ושנים כולו למוריני החכם השלם מהר"ר יעקב צמח נר"ו כתובים באצבע אלהים מהרח"ו ז"ל ומה שנמצא היו דפים קטנים קרועים ובלויים וברוב חכמתו הרמה מוריני נר"ו חבר א' לא' ועשה מהם ד' ספרים א'. הוא ספר אוצ"ח והוא ספר שלם והקדמות שנמצא לחכמה זאת והוא מהדורא תניינא ואח"כ דפי' קטנים מדרושים וכונות כתובים על ג' ספרים אחרים וקראו קהלת יעקב על שם שהקהלם וקבצם כעמיר גרנה וספר אדם ישר שמתעסק בדרוש אדם קדמון ויושר שלו ופרטיו וספר עולת תמיד לכיין תמיד. (והרמ"פ השמיט כאן חיבור זוהר הרקיע – עיין כתבוני לדורות עמ' ל"ג).

מו. כן נראה מדברי מהר"י צמח הנזכרים. לספר אוצ"ח הקדמה מיוחדת ממהרח"ו ראה לקמן, ואמנם גם לגבי ספר אדם ישר באה בספרים הקדמה ממהרח"ו.

מז. ראה מש"כ לעיל על הקדמת הרח"ו על אדם ישר.

מח. ז"ל מהר"י צמח בהקדמת החיבור: אמרו רז"ל תפילות כנגד תמידים תקנום ולהיות כי ספר זה כולו מדבר בענין התפילות לזה קראתי אותו עולת תמיד ולא קראתי אותו ספר הכוונות להיות שכבר יש ספר הכוונות לנו ולא יהיה בלבול... ולכן קראתי לו שם חדש והנה כל הכתוב לכאן נעתק מכתיבת יד החכם כה"ר חיים זלה"ה עצמו...!

אוצרות חיים¹²³⁴⁵⁶⁷ מט – הספר נדפס לראשונה בקארעץ תקמ"ג ע"פ כת"י מבית מדרשו של הרמ"ז ומכאן ואילך בדפוסים שונים¹. קהילת יעקב – חיבור זה נדפס לראשונה בירושלים תשנ"ט ע"י מכון אהבת שלום בירושלים לפי כת"י ר"י צמח עצמוני². ספר זוהר הרקיע – חיבור זה לא נדפס. אדם ישר – נדפס לראשונה בקראקא תרמ"ו. בכתה"י מצויים ממנו עריכות שונות.

הר"מ פאפרש בהקדמתו לדרך עץ חיים מתאר עריכה נוספת שעשה הר"י צמח, והיא: 'אח"כ ראה מורי [הר"י צמח] שעדיין גם הוא אמר לתקן ולא תקן בספר זה חזר וקבץ הכל ביחד בספר שלם ועשה ספר אוצרות חיים כמו פנים ושני ספרים אחרים – אדם ישר וקהלת יעקב – כמו פירוש וקראו עדות ביעקב³. חיבור זה עדות ביעקב (הכולל ג' חיבורים – אוצ"ח, אדם ישר וקה"י) לא נדפס אבל הוא מצוי בחלקו בכת"י⁴.

מט. ולחיבור הקדמה קצרה ממחרת⁵ המבירה את תכנו: ליקוטי הקדמות הקבלה שקבלתי אני הצעיר חיים ויטאל ממורי ורבי נר ישראל בוצינא קדישא הרב האלהי החסיד הענוי כמהר"ר יצחק לוריא אשכנזי ז"ל שלמד עם אליהו ז"ל. וגם חיברו אליהם קצת כוונות התפילות והמצוות וקצת יחודים וכוונות על דרך האמת ליחד המאורות העליונים כאשר יבואו לפניו בע"ה, וקצת ביאורי מאמרים מן הזוהר וביאור פסוקים על דרך האמת ועל דרך הפשט ודרושי הנשמות והגלגולים: הקדמת הר"י צמח לעדות ביעקב הנעתקת לקמן הערה... נמצאת באיזה כת"י בראש אוצרות חיים. (עיין אוצ"ח מהדורת אהבת שלום בפתח השער).

נ. בירושלים תרס"ז ותונס תרע"ג והם רק חלק מן החיבור. אוצרות חיים הנדפס בליוורנו שנת הדר"ת אינו אוצרות חיים המקורי אלא חלקים מן החיבור מעורבים עם מבוא שערים.

נא. וז"ל הר"י צמח בהקדמת החיבור: '...והוא חלק שני מאוצרות חיים... הטעם שקראתי לספרי זה קהילת יעקב, הוא כי מה שהעתיקתי בו היו דפים קטנים ובהם דרושים מפוזרים ועשיתי וסדרתי כל ענין וענין בשער אחד... וכל הכתוב כאן הוא מועתק מכתובת יד הרב ר' חיים זלה"ה עצמו.

נב. בדפוסים נשתבשו התיבות בפסקא זו וכאן באים הדברים כפי שהן בכתבי יד ראה בנין אריאל עמ' נ"ז וכתבוני לדורות עמ' ל"ט.

נג. בנין אריאל עמ' ס"ה. וז"ל מהר"י צמח בהקדמתו לספר זה: אמר זעירא דמן חברייא יעקב צמח, דע כי כל הכתוב כאן הוא נעתק מכתובת יד החכם כמהר"ר חיים ויטאל זלה"ה, אשר נודמנו לידי בסיעתא דשמיא כתיבות הנ"ל מאיש החסיד והוא החכם הנעלה זלה"ה. וקראתי שם זה הספר אוצרות חיים מג' טעמים וכו'. טעם ב' על שם שהוא זלה"ה מאז בהיותו בצפת תוב"ב גזו כל אלו הכתובים בבית החיים כמו שידוע הענין... והנה מרוב הזמן ולחלוחית העפר נמחקו קצת אותיות וקצת תיבות וקצת שיטות בסופי הדפין ובראשיתם, בקצתם נמחו הניידים, ולהשלימם היה בטורח על ידי. הבא בספרינו, כי יש בכאן כמה דרושים מחודשים שעדיין לא נכתבו בשום ספר, ויש מהם שכבר כתבוהו, וגם כתובים בספר עץ חיים אשר בדמשק ליד החכם השלם כמהר"ר שמואל ויטאל זלה"ה, ואינם בספרים שלנו. ואותם הדרושים שיש בכאן שגם כמותם יש בספרים שלנו, יש בהם תוספת סדר וביאור וחידוש הכל בלשונו צח.

גניזת חברון

קובע מקום בפני עצמו בכתבי המהדורא בתרא של רבינו, ספר מבוא שערים.

[234517]

חיבור זה מקורו גם הוא בגניזת הכתבים שגנו מהרח"ו, אך לא נגנו יחד עם החיבורים המנויים לעיל שנמצאו בגניזת צפת. חיבור זה מצאו רבי משה וויטאל בחברון. וכפי שנרשם בראש החיבור בכת"י^נ:

[אוצר החכמה]

'הספר הזה מצאתיו מידי כתיבת זקני הרב הגדול הרח"ו זצוק"ל זלה"ה מכתיבת... שהיה במחילת עפר והוצאיתו בחברון תוב"ב, ולא נמצא התחלתו וסופו וגם באמצע חסר כמה עלים. וזה מה שמצאתי...'

חיבור זה קיים בכמה כת"י – מעשה ידי עורכים שונים. כתב היד הקדום ביותר הנמצא בידנו הוא מסופרו של הר"י צמח ומוגה על ידי^נ והוא קוראו 'תולדות אדם'^נ. כת"י נוסף^נ נכתב בידי סופר והוגה ע"י רבי נתן שפירא שאף הוסיף לו שער בו קורא הוא לחיבור 'עץ חיים'. השם מבוא שערים מוצאו בכתבי היד^נ שיצאו מבית מדרשו של הרמ"ז^נ. זמן כתיבתו של החיבור בידי מהרח"ו, אם נכתב קודם החיבורים שנמצאו בגניזת צפת, או שמא מאוחר הוא להם, אינו ברור כל הצורך. החיבור נדפס לראשונה בקארעץ תקמ"ג^פ.

נד. לונדון 821. הובא בבנין אריאל עמ' מו.

נה. כת"י ירושלים מוסאיוף עמ' 12.

נו. ז"ל בכתה"י שם: '...ולא נזכר שם הספר לכן קראתי לו ספר תולדות האדם, כנראה לי שהוא השם היותר מיוחד בפרטות לו'.

נז. אוקס' בודל' 1675.

נח. בנין אריאל עמ' נ"ב.

נט. באגרתו לרב"ך כותב הרמ"ז (אגרות הרמ"ז ליורנו תק"ס דף ט"ז ע"א): 'ואמנם אודיעך כי אני תופס לעיקר סברא ראשונה'.

ס. ושוב חזר ונדפס בשאלוניקי תקס"ז ובירושלים תרס"ד. על חילוקי הדפוסים והכת"י שהיו המקור לעריכתן ראה בנין אריאל עמ' נ"ב.

ואלו הם איפוא חיבורי רבינו מתורת רבו האר"י:

ספר הליקוטים הכוונות והדרושים – חיבורים אלו נעתקו מתוך כתיבותיו. והוא המ"ק דמ"ק. ספר עץ חיים – שהוא חיבורו שלו בו חתם את תורת רבו וקבעה לכלל חיבור כולל זה. שמונה שערים שערך מהר"ש ויטאל – שהוא חיבור עץ חיים הנזכר בשינויים מה. ואלו מכונים לעיתים הכתיבה האמצעית.

עולת תמיד, אדם ישר, אוצרות חיים, קהילת יעקב, זוהר הרקיע, מבוא שערים. כל אלו כתיבות שגנזם מהרח"ו מן הטעם הכמוס והם הנקראים מהדורא בתרא. כתיבות אלו כינס הר"י צמח ונתן להם את שמותיהן.

ואף אמנם שאין מגמתו בכאן ברישום השתלשלות כתבי קבלת האר"י, אלא רק בחיבורים מקוריים של רבינו הרח"ו, עכ"ז לא יהיו הדברים שלימים אם לא נזכר באיזה מילים את מלאכתו הכבירה של רבי מאיר פופארש תלמידו של רבי יעקב צמח, אשר היה המאסף לכל המחנות ונטל את כתבי המהדורא בתרא, אותם שלא זכה להם – כאמור לעיל – מהר"ש ויטאל ולא כללם בשעריו^{סא}, עם כתבי המהדורא קמא: הליקוטים הדרושים והכוונות^{סב}, ואת כל אלה סידר בשלשה חיבורים כוללים^{סג}. וז"ל בהקדמת ספרו דרך עץ החיים:

סא. ואף שח"ב מסידור חמדת ישראל למהר"ש ויטאל מיוסד בהרבה מקומות על הפרע"ח, שהוא כולל כתבים מן המהדורא בתרא, כמבואר מיד, מ"מ כבר נתברר לעת האחרונה כי ח"ב מן הסידור הנדפס אינו למהר"ש ויטאל, ולעולם לא ראה מהר"ש ויטאל מכתבי המהדורא בתרא כלל. ראה לעיל בפרק 'זרעו בחיים' בדברינו על כתבי מהר"ש ויטאל.

סב. אבל לא היו בידו מן השמונה שערים וכמש"כ לעיל שלא הורשה לעיין בהם בלתי גנובתי יום וגנובתי לילה. גם ספר מבוא שערים לא בא לידי בעת עריכת חיבורו דרך עה"ח. לימים כאשר בא לידי חיבור זה ערך ממנו קיצור וקראו בשם אור צח. חיבור זה נדפס ע"י מכון אהבת שלום בירושלים שנת תשמ"ד.

סג. ולפי שחיבורו זה הוא בתראי וכולל הכתיבות כולם כתב הרב חיד"א (שם הגדולים ערך הרח"ו): 'זלכן הרוצה ללמוד [תורת האר"י] בספרים היותר מדויקים, ילמוד שמונה שערים שסידר מהר"ש ודרך עץ החיים שסידר מהר"ש פאפירש הנקרא ע"ח שבו המהדורא בתרא. אך לענין המהדורא קמא לשון שער הקדמות הוא יותר מיופה ומסודר ונראה שלשון שער ההקדמות הוא מהדורא אחרת מציעתא'.

פעולת צדיק לחיים

פה

'...והנה אנכי הצעיר... וראיתי גודל ספרי הקדושים אשר אין להם סדר לא ראש ולא סוף ויעירינו לבי ויאמר קח לך מגילת ספר וכתוב כל הדרושים הנמצאים שהם מפוזרים בכתבים אחת הנה וא' הנה וקרב אותם א' לאחת... וכתבתי על ספר הישר את כל דברי הקדוש ז"ל דהיינו כל מה שמצאתי כפול בספר הדרושים שהיה ג"כ כתוב בספר עדות ביעקב השמטתי וכל מה שהיה שייך לדרושים והיה חידוש הכנסתי וקריתי מהדורא קמא... וכל מה שהיה כתוב בספר ליקוטים ג"כ... וסדרתי לשערים שלמים וטובים ע"ס האצילות מאדם קדמון עד תשלום אבי"ע כאשר עיניכם תחזנה, ושמתי בספר הזה שהוא התחלה לכל באי החכמה זאת וכניסה בדרך הרב הקדוש בוצינא קדישא המקובל האלהי החסיד האר"י ז"ל, וקריתי שמו ספר דרך עץ חיים... וכל מה שמצאתי בספר הדרושים וכונות וליקוטים וספר עולת תמיד השייכים להם הכונות העלתים על ספר מסודר כפי סדר התפלה... והם ענף א' מהספר ואח"כ סידרתי מכל הספרים הנ"ל כל טעמי מצות כסדר איש על דגלו כסדר הפרשיות והם ענף ב', ואח"כ סידרתי מכל הספרים הנ"ל תיקון על עבירות תיקוני עונות והוא ענף ג', ואח"כ סדרתי מכל הספרים הנ"ל ענייני יחודים אשר מצאתי מפוזרים א' הנה וא' הנה ושמתי אל שער הנבואה ורוח הקודש שמצאתי... והוא ענף ד'. וכללות ד' ענפים אלו והיו לאחדים בידי ושמתי שמם פרי עץ חיים... וכל שמצאתי בספרים הנ"ל פ"י זוהר ותיקונים וזוהר חדש... סדרתי פ"י ע"פ דפי הזוהר. ושמתי שמם נוף א'. ואח"כ סדרתי מכל הספרים הנ"ל כל פירושי פסוקי התורה ונביאים וכתובים כסדרן והם נוף שני ואח"כ סדרתי... אגדות בעין יעקב והם נוף ג', ואחר כך סדרתי מכל הספרים כל מה שמצאתי מענייני גלגולים... וזהו נוף הד' וכללות ד' נופים אלו והיו לאחדים בידי ושמתי שמם נוף עץ חיים'.

ספר דרך עץ חיים – 'זוה הספר קורין אותו הכל עץ חיים^{סד}'. 'זהו ספר נורא מאד^{סה} נדפס לראשונה בקאריץ תקמ"ב. ועוד טרם הדפסתו קבעו בו גדולי החכמים את עיקר לימודם ובראשם מרן האלקי הרש"ש זיע"א^{סו}. פרי עץ חיים – נדפס חלקים חלקים^{סז}.

סד. שם הגדולים מערכת גדולים מערכת ח' אות כ"א.

סה. שם מערכת ספרים ערך דרך עץ החיים.

סו. ורובי הגהותיו עלו ונדפסו בעץ חיים הנדפס בירושלים. צא ולמד מדברי תלמידו הרב חיד"א שבשה"ג (בערכו) בבואו למנות שבה רבו הגדול זה יכתוב עליו: אחד קדוש בדורנו מקובל מופלא, וכמעט הי"ל ספר עץ חיים שהוא הקדמות רבינו האר"י זצ"ל בסדר הרמ"פ ז"ל על פה...^{סז}.

סז. פרע"ח הכולל ענף א' כולל את עולת תמיד ואת ספר הכונות וליקוטים מהחברים נדפס לראשונה בקארעץ

ועד שלא נדפס שער הכוונות, וכן בארצות אשכנז בהם לא הגיע שמעם של השערים המצוינים של מהר"ש ויטאל, היה ספר זה המקור העיקרי לבירור מנהגי והכרעות רבינו האר"י. נוף עץ חיים – נדפס גם הוא ברובו פרשיות פרשיות ס"ח.

[אח"כ 1234567]

אוצר החכמה

תקמ"ה. נקודם לכן בשנת תקמ"ב נדפס שם פרי עץ חיים והוא ספרו של רבי נתן שפירא הנקרא מאורות נתן, הדומה אף הוא לפרע"ח של הרמ"פ. בדפוס דוברוונא תקס"ד הרכיבו שני הנוסחאות ואכמ"ל ענף שני כולל דרושים מספר הליקוטים נדפס לראשונה בזולקווא תקל"ה. (ונקרא שם 'ספר טעמי המצות') ענף שלישי תקוני עבירות וענף רביעי יחודים, נדפסו בקארעץ תקמ"ג, (ונקראו 'שער היחודים ותיקון עונות').

סח. חלק מנוף א' ביאודי זוהר נדפס בתוך זוהר הרקיע קארעץ תקמ"ה. הנוף השני נדפס בזולקווא תקל"ה תחת השם 'ליקוטי תורה' הנוף הרביעי דרושי גלגולים נדפס בפפד"מ תמ"ד תחת השם 'ספר הגלגולים'.